

Barbara Szwed
Olsztyn
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7377-2090>
e-mail: szwedowa@wp.pl

**Iwona Benenowska: *Wartościowanie w listach
Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej.*
Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
Bydgoszcz 2015, ss. 270**

Niesłabnące zainteresowanie badaczy twórczością Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej sprawiło, że na rynku wydawniczym pojawiła się kolejna pozycja przybliżająca sylwetkę tej znakomitej poetki okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Po licznych analizach literaturoznawczych i pozycjach biograficznych, po raz pierwszy w ręce czytelnika trafia praca o charakterze aksjolingwistycznym. Dyskusja tocząca się wokół języka wartości, choć trwa w Polsce od kilku dekad, wciąż cieszy się ogromną popularnością. *Wartościowanie w listach Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*, autorstwa Iwony Benenowskiej, to wnikliwa analiza 570 listów poetki, pisanych do męża Stefana Jasnorzewskiego w latach 1940–1945. Materiał badawczy na potrzeby publikacji wyselekcjonowano z opracowania Kazimierza Olszańskiego *Maria z Kossaków Jasnorzewska. Listy do przyjaciół i korespondencja z mężem*, opublikowanego w 1998 r. w Krakowie.

Przyjęta w pracy metoda badawcza opiera się na podejściu prezentowanym przez Jadwigę Puzyninę, wykorzystano również wybrane analizy Elżbiety Laskowskiej. Celem autorki monografii było: „wskazanie repertuaru środków wartościujących stosowanych przez jeden określony subiekt – Marię Pawlikowską-Jasnorzewską, rodzajów wartości i obiektów wartościowania” (Benenowska 2015: 8). Autorka zwraca uwagę na konieczność uwzględnienia w opisie np. czynników współlistniejących (kontekst), konotacji oraz środków determinowanych kulturowo lub stylistycznie. Takie holistyczne podejście do próby opisu języka wartości wydaje się słuszne, szczególnie w dobie dynamicznych i nieprzewidywalnych przemian społecznych, historycznych, ideologicznych.

W publikacji postawiono następujące pytania: Co podlega wartościowaniu? Czy prezentowane wartości są pozytywne czy negatywne? Do jakich kategorii wartości należą? Czy środki wartościujące są nacechowane emocjonalnie? Czy są to wartościowania za pomocą środków językowych systemowych? Jaka funkcję pełnią środki językowe o konotacyjnym nacechowaniu wartościującym? Czy i w jakim zakresie funkcjonują w tekście wartości implikowane? W jakich układach składniowo-leksykalnych występują elementy wartościujące? (Benenowska 2015: 8).

Omawiana publikacja została podzielona na siedem rozdziałów. Prezentację swoich ustaleń autorka rozpoczyna od przybliżenia nieco zapomnianej dziś dziedziny piśmiennictwa, jaką jest epistolografia. To teoretyczne wprowadzenie ma zawrócić uwagę czytelnika na przymioty listu jako gatunku i szczególnego rodzaju tekstu. Zdaniem badaczki, to właśnie list, ze względu na swoją formę, jest specyficznym sposobem wymiany informacji między nadawcą a odbiorcą, jest też sposobem wyrażania myśli, uczuć, nastrojów. W części tej zawarto również informacje biograficzne, które zdaniem autorki są „źródłem pozyskania różnorodnej wiedzy dotyczącej życia nadawcy i odbiorcy, elementów otaczającej ich rzeczywistości, realiów epoki” (Benenowska 2015: 27). Z części tej czerpiemy wiedzę o życiu prywatnym poetki, jej rodzinie, małżeństwach, literackich początkach. Rozdział pierwszy wieńczy podrozdział poświęcony wartościowaniu. Autorka przywołuje wiele publikacji poświęconych istocie wartości i wartościowania. Przytacza definicje wartościowania, typologie wartości, określa środki wartościujące. Przywoływane są ustalenia Jadwigi Puzyniny, Tomasza Krzeszowskiego, Jerzego Bartmińskiego.

Rozdział drugi poświęcony jest leksykalno-frazeologicznym środkom wartościowania. Przy użyciu przymiotników, czasowników, przysłówków oraz związków frazeologicznych procesowi wartościowania poddano określone cechy, nosiciele cech czy obiekty nieosobowe. W podrozdziale pierwszym zaprezentowano przykłady oceniania za pomocą środków językowych nazywających cechy. Autorka uwzględnia tu takie obiekty wartościowania, jak: osoby (ich fizyczność, charakter, działania, stany, postawy), przedmioty materialne, miejsca, zjawiska (Benenowska 2015: 52). W podrozdziale drugim obiektem analizy jest wartościowanie poprzez nazwy osobowych nosicieli cech. Przy użyciu np. rzeczowników wartościujących lub zaimków rzeczownych poetka często wyraża swój, pozytywny lub negatywny, stosunek do obiektu wartościowania (nosiciela danej cechy). Kolejny podrozdział odnosi się do nazw obiektów nieosobowych. Mogą one wskazywać na przedmioty, czynności, stany, efekty czynności, zdarzenia, miejsca lub postawy, które mają cechę będącą wartością. Zakończeniem rozdziału drugiego jest obszerny podrozdział poświęcony emocjonalności wypowiedzi. Autorka zauważa,

że wartościowanie może wyrażać emocjonalny stosunek nadawcy do otaczającej go rzeczywistości. W opisie wskazano liczne operatory emotywny, nazwy uczuć, nazwy własne wprowadzone przez poetkę (nazwy tytułów, godności, zwierząt, części ciała).

Rozdział trzeci opisuje gramatyczne środki wartościowania. Zastosowano podział na środki słowotwórcze wartościujące pozytywnie lub negatywnie, środki fleksyjne i środki składniowe użyte w wypowiedzeniach pojedynczych i złożonych. Najwięcej uwagi badaczka poświęciła środkom słowotwórczym. Tworzone przez poetkę konstrukcje, dzięki użytym formantom, doskonale wyrażały jej emocjonalność. Należy zauważyć, że użycie przez Pawlikowską-Jasnorzewską tych samych formantów w tworzonych derywatach, w zależności od kontekstu wypowiedzi, może być odbierane jako środek wartościujący pozytywnie lub negatywnie.

W rozdziale czwartym autorka skupia się na wartościowaniu konotacyjnym przyjmując, że „wartościowanie konotacyjne to takie, w którym ważne jest nie jednostkowe znaczenie środka językowego i jego sens dany explicite, lecz sens wydobyty przez odniesienie do systemu wartości danej grupy społecznej lub (niekiedy) jednostki, zrozumiały w różnym zakresie/zasięgu” (Benenowska 2015: 185).

Zagadnienia związane z wartościowaniem tekstowym autorka przedstawia w rozdziale piątym. Zauważa, że „w tekście interpretowanym aksjologicznie istotne stają się takie elementy, które wynikają z kontekstu, konsytuacji, asocjacji nadawcy. Dają one możliwości wyrażania wartości w o wiele bogatszy sposób niż środki kodu językowego. W związku z tym ważne stają się metafora, ironia, porównanie, gra językowa; szukanie nacechowania aksjologicznego nie tylko w poszczególnych słowach, połączeniach wyrazowych, zdaniach, lecz także w całych fragmentach tekstów, zawierających na pierwszy rzut oka zwykle opisy” (Benenowska 2015: 198). Dlatego też wśród zastosowanych przez poetkę środków wartościujących, oprócz elementów ściśle językowych, autorka wymienia i analizuje elementy pozajęzykowe (kontekst, otoczenie sytuacyjne, metafora, porównanie metaforyczne, ironia) oraz podaje ich przykłady w badanych tekstach.

Rozdział szósty omawianej monografii poświęcony jest wybranym obiektom poddawanych wartościowaniu, charakterystyce wybranych obszarów i sposobom wartościowania w listach Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. Do obiektów tych autorka zalicza przestrzeń (w większości listów Anglię), angielski klimat, doświadczenia wojny, mieszkańców (również Polaków), męża, ubiór i wygląd, macierzyństwo, samotność, starość. Rozdział ten jest również próbą odpowiedzi na pytanie, co ukształtowało system wartości prezentowany przez poetkę. Jak zauważyła Iwona Benenowska, poetka

prezentowała dość krytyczną postawę wobec ocenianych obiektów. Najczęściej negatywnie wartościowała zarówno przestrzeń, w której przyszło jej żyć, sytuacje, doświadczenia, jak również ludzi.

Ostatni z rozdziałów jest próbą podsumowania problematyki wartościowania w analizowanych listach. Zawiera on m.in. graficzne zestawienie użyczeń językowych środków wartościowania (do analizy wybrano ich ponad trzy tysiące). Autorka udziela precyzyjnych odpowiedzi na postawione we wstępie pytania. Na szczególną uwagę zasługuje liczba cytowanych fragmentów, która niewątpliwie wzbogaca opis. Monografia znakomicie uzupełnia liczne badania z zakresu lingwistyki aksjologicznej i jest cennym głosem w dyskusji o miejscu wartości w literaturze.